

ԱՐՈՒՍԵԱԿ ԶՈՒԱՐՓԱՐԱՐ

Անմահութեան փերջալոյսին վրայ տըխուր
Հրաբոց լեզուով դեւին իջաւ վարադոյր.
Կը հեծէ մայրն Եւա... թախծոտ արցունքի
Ջինջ կաթիլներ կ'անձրեւեն դիրկն յողնաղի:

Կը մըթադնի պայծառ երկինքն Եղեմին՝
Երբ հոն այլեւս չի նայիր աչին Անմահին.
Կը թուով վարդն աղուոր կոյսին այտերուն,
Մահուան դալուկն ալ կը սպաննէ սիրտն անքուն:

Կը դիտէ նէ դէմքն անժըպիտ բրնձեթեան,
Ու դեփիւռին հետ կը սըղայ վիշտն անկման.
Ամէն առտու արշալոյսի ծաղկուն՝
Յանկապատին կը դառնայ լուռ դողդոջուն.

Ու ծաղկեփունջ մը ափերուն սեղմելով
Երկիւղադին կը մօտենայ հոգեխռով,
Եւ կը դընէ դայն դրան վըրայ Եղեմին՝
Իբր յիշատակ իր փըշըւած թոյլ սրտին:

Հատուերներուն մէջ վարսաղեղ ծառերուն՝
Երբոր Աղամ կը նիրհէ քուն վրդովուն,
Ճակատն անոր կը շոյէ ջերմ համբոյրով,
Սիրոյ զղջումն հոն դըրոջմէլ ցանկալով:

Իսկ երբ աստղերը կը կախուին երկնքէն՝
Հէզ Եւա մեղքն իր կը յիշէ տրամօրէն,
Ու կարօտով կը փնտռէ լոյսն երկնառաք,
Մեղքին լուծի՝ « զըւարթարարն արուսեակ »:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ

ՀԱՅ ՀԱՌԵՐՈՒ ՄԷՋ

Աստուածամօր հանդէպ մեր Ազգին ջերմեռանդ պաշտամունքը շատ հին ժամանակներէ ծագում առած է. քրիստոնէութեան դարձով սկիզբ առնելով ունեւորած է հետզհետէ, մանաւանդ Եփեսոսի տիեզերական ժողովէն վերջ: Վկայ են հին օրերէ հաստատուած Աւետման եւ Վերափոխումի տօները, որոնց վրայ աւելցան յետոյ Մ. Կոյսին Ծնունդի եւ Անարատ Յղութեան յիշատակները: Այս առիթներով եւ Տէրունական տօներու համար յօրինուեցան ժամերգութեան ընթացքին հրդեհութեան «Մեծացուցէ» շարականները՝ որոնք կրնան գլուխ դործոցներ նկատուիլ ազգային աստուածաբանութեան, բանաստեղծութեան, եւ մանաւանդ ապրուած հոգեկան կեանքին:

Ունինք հարուստ ժառանգութիւն մը ձառնարկներու եւ Ոսկեփորիկներու մէջ ցանուած՝ «Ի դովեստ Ս. Կուսին» դանազան ընդարձակ ճառերու, Եկեղեցւոյ մեծ հայրապետներէ դրուած դրուատիքներուն թարգմանութեան այլ եւ այլ դարերու մէջ, ինչպէս նաեւ Հայ մատենադիրներու սրտէն բղխած ներբողեաններու: Աստուածաշունչի եւ յատկապէս Աւետարաններու մէջ ազդուեցած Աստուածածնի գունազեղ նկարները արդիւնք են մեր լաւագոյն դրծողներու ոչ միայն մտքի եւ ձեռքի ճարտարութեան, այլ եւ որդիական սիրոյն

առ Տիրամայրը: Իշխաններու եւ ժողովուրդին ջերմ հաւատքին ու սիրոյն գրաւական ունինք բազմաթիւ եկեղեցիներ, ուխտատեղիներ ու վանքեր Տիրամօր անունով, որոնք անժխտելիօրէն կը հաստատեն իրաւացի պարծանքը մեր ցեղին: Այս ամէն ինչ որոշ կը պարզէ թէ սերունդներ իրարու աւանդած են նախանձախնդրութեամբ մինչեւ մեր օրերը, այդ բարեպաշտ մեծարանքն ու ջերմ սէրը՝ որ մեր նախնիք կը կրէին իրենց սրտին մէջ:

Կարելի չէ առանց յիշատակութեան թողուլ ինքնատիպ քերթուածները Միջին դարու մեր տաղասացներուն, որոնք ջանացին ժողովրդական լեզուով, բայց տաքուկ սրտով՝ նկարագրել Ս. Կոյսին անհամատ գեղն ու զմայլելի առաւելութիւնները. տաղեր, գանձեր, մեղեդիներ՝ ուր կը ցոլայ անոնց հոգիին խորը արծարծուած բարեպաշտութիւնը: Առաքել Սիւնեցի, Խաչատուր Երեւանցի, Սիւնեցի, Դանիէլ Սալամբուր, Յովհաննէս Թլկուրանցի, Գրիգոր Աղթամարցի, Մըկըրտիչ Նաղաշ, Յովհաննէս Երզնկացի, Խաչատուր Կեչառեցի, Ղուկիանոս եւ դեռ շատեր, իրարու հետ կը մրցին եւ դրար կը գերազանցեն նոր եւ երբեմն անսովոր բացատրութիւններով երգելու, գովելու Հայաստանի Աստուածածինը(*):

«Բազմավէպ»ի անձուկ էջերուն մէջ

(*) « Բազմավէպ » 1849-էն սկսեալ դանազան տաղերու մէջ հրատարակած է Ս. Աստուածածնի վրայ եօթը քերթուածներ (1849, էջ 246-7. 1865, էջ 266. 1889, էջ 171, 235. 1890 եւն.): Հ. Մ. Պատուրեան ուսումնասիրելով «Բազմավէպ»ի մէջ Հայ Կրօնական բանաստեղծութիւնը, կը խօսի մեր տաղասացներէն՝ Յովհ. Թլկուրանցիի (1905, էջ

449), Գր. Աղթամարցիի քերթուածներու մասին, որոնց քով կը գտնուին Աստուածամօր նուիրուած տաղեր: Հմտ. «Առաքել Սիւնեցի եւ իր քերթուածները», Վենետիկ, 1914, ուր տասներեք տաղեր հրատարակուած կան Տիրամօր վրայ: Ն. Շնորհալիի անծանօթ մէկ տաղը Ս. Աստուածածնի ցառոց վրայ (Հանդ. Ամս. 1910, էջ 374): Հմտ.

դժուար պիտի ըլլար ամփոփել ինչ որ հայ գրականութիւնը եւ արուեստը մեղի աւանդ թողուցած է, եւ կը ստիպուի միայն ցանկ մը ներկայացնել մեր ձեռագիրներուն մէջ պահուած ճառերուն, ներքողեաններուն Աստուածամօր վրայ, որոնց ամբողջական հաւաքածոն առանձին հատորով մը «Կուսականք» խորագրով հրատարակութիւնը փափաքն ու կտակը եղած էր Հ. Ալիշանի, Տիրամօր եռանդուն այդ պաշտօնէին՝ որ ինքնարուղի զգացումները պարզած է «Նուագ»ներու չորրորդ հատորին վերջը:

Հետեւեալ ցանկը որ երկուքի կը բաժնուի, 1° Թարգմանութիւններու, եւ 2° ինքնագիր ճառերու, չի բովանդակեր Յիսուսի Մնունդին եւ Քառասորեայ տաճար դալստեան վրայ եղած գրութիւնները, ուր անցողաբար կը խօսուի Տիրամօր մասին: Կը ներկայացնէ մի միայն Ս. Ղազարու մատենադարանին մէջ գրուած ձեռագիրներու ներքողեանները, որքան որ կարելի եղաւ գտնել, որով հետո է ամբողջական ցանկ մ'ըլլալէ:

Ա. — ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արքահամու արքեպիսկոպոսի Եփեսացոյ՝ Ներքողեան յաւետիս սուրբ աստ-

Գր. Եպ. Սրբանձտեանց, Մանանայ 1876. Արիստակէս Վ. Տէվկանց, Հայերգ, 1886: Կոստանեանց, Ժողովածոյ 1892, 1896. Ալիշան, Այրարատ, էջ 267-8, Խաչատուր Կեչառեցիի վրայ: Հ. Ն. Ակինեան, Ազգ. Մատ. ձեռն. Վիեննա, 1938, էջ 173-189. 193-198. 357: Հմմտ. Յ. Քիւրտեան, Երիզա եւ Եկեղեցի Գաւառ. Ա. հտ. Վենետիկ, 1953, էջ 233, Կիրակոս Երզնկացիի երգի մասին: Հ. Ղ. Յովնանեան, Միջնադարեան տաղաչափութիւն: Ալիշան, Յուլիկը Հայրենեաց Բ. հտ. Ազգային վիպասանութիւն: Յովհ. Երզնկացիի անունով կայ Տաղ ի Վերափոխումն սուրբ Աստուածածնի «Առաջնահաշակ պողոտն» սկզբնաւորութեամբ. (Խմբագրէր Գ. Թ. 5): Հմմտ. Նաեւ Պրիկ Դիւան, Տիրայր Արքեպ. 1952, էջ 281, ուր հրատարակուած է «Տաղ Աստուածածնի» (էջ 555) Աւրդ Քոչակ Վանեցիի:

ուածածնին եւ միշտ կուսին Մարիամու: Ժառ. 228, 22. Թղ. 36ա: «Բազում փոյթ եղեւ աստուածաշունչ հարցն՝ Աթանասի ասեմ եւ Բարսղի եւ Գրիգորեանցն»(1):

Սրբոյն Աքանասի՝ Աղեփանդրիոյ հայրապետի՝ Ներքողեան ի սուրբ աստուածածնին ասացեալ, եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ: Ժառ. 228, 11. Թղ. 20ա: «Աստանօր զմտաւ ածելով իմ զխորհուրդն մեծ»: Հմմտ. 202, 42. 224, 13. 227, 30(2):

Երանելոյն Աքանասի Աղեփանդրի եպիսկոպոսի՝ Խաւար ի սուրբ աստուածածնին եւ յողջոյնն Եղիսաբեթի. Ժառ. 228, 15. Թղ. 27բ: «Անճառ են խորհուրդք, որ ի ձեռն ամենասուրբ կուսին երեւեցաւ աղբի մարդկան»: Հմմտ. 202, 38. 212, 31. 237, 3: Տպ. Ս. Աթանասի Ժառք. Վենետիկ, 1899, էջ 284-291(3):

Երանելոյն Գրիգորի Սփանջեալագործի՝ Նեոկեսարիոյ եպիսկոպոսի՝ ՄԱԵՏԻՍ աստուածածնին (չորրորդ աւուրն). Ժառ. 202, 22. Թղ. 70բ: «Այսաւր հրեշտակական դասուք աւրհներգութիւնք պայծառանան»: Հմմտ. 212, 20. 227, 42. 229,

(1) Արրահամ Եփեսացոյ գրուածներէն միակն է այս ճառս, հայկական Թարգմանութեամբ մեղի հասած...: Նշանաւոր է ճառիս յառաջաբանը, ուր կը տրուին պատմական տեղեկութիւններ Աւետեաց եւ Մննդեան տօներու միաժամանակ ծագման մասին առ արեւելեայս: ... Հեղինակ ճառիս ոչ միայն հակառակ է Նեստորի եւ Եւտիմիոսի, այլ եւ Որոգինեայ: Ժառս յիշուած է ի Թղթին Գր. Անաւարդեցոյ առ Հեթում Բ: Յունարէնը կը պակսի (Սարգս. Յուլ. էջ 440-1): Իսկ Հ. Չարր կը գրէ. «Թարգմանութիւն ի լատինէ ի ձեռն Յովհ. Երզնկացոյն ի սկիզբն 14րդ դարու, ինչպէս կ'ակնարկուի յիշատակարանին մէջ. (Թարգմ. Նախն. Վենետիկ, 1889, էջ 274):

(2) Հմմտ. Ս. Աթան. Ժառք. Վենետիկ 1899, էր. 292-311 շատ տարբեր. (Սարգս. Յուլ. էջ 76): Հմմտ. Ղազիկեան Մատենագ. էջ 30: Քըննադ. Հանդ. 1891, Թ. 1:

(3) Յուն. բնագիրը չկայ. յոյժ տարբեր է տպ. ԺԸ ճառէն (Սարգս. Յուլ. էջ 75): Զեռ. 227, 27 յոյն ճառը կ'ընծայէ Եպիփանու:

3: Հայ եւ լատ. տպ. տես առ Փիթրաի: Զարբ. Թրգմ. Նախն. էջ 375-6(4):

Նորին Գրիգորի Սփանջեալագործի՝ Գովեստ սուրբ աստուածածնին եւ միշտ կուսին. Ժառ. 202, 25. Թղ. 75բ: «Ձամենայն տաւնս, եւ զաւրհներգութիւն պարտ է մեզ»: Հմմտ. 212, 21. 226, 53. 228, 31, 42. 296, 3(5):

Երանելոյն Գրիգորի Սփանջեալագործի՝ ի բանէն որ յողջոյնն Մարիամու առ Եղիսաբեթ եւ յաւրհներգութիւն սուրբ կուսին՝ հոգեւոր սուրբ մարգարէութեամբ. Ժառ. 210, 3. Թղ. 7բ: «Արդ պայծառ տեսանեմ զամլոյն բան առ Մարիամ»: Հմմտ. 212, 24: Վերջաւորութիւնը յար եւ նման է Նախնեթաց ճառին,

Երանելոյն Գրիգորի Սփանջեալագործի՝ Գովեստ ի սուրբ աստուածածնին եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ: Ժառ. 210, 21. Թղ. 57բ: «Արդարութեան այսաւր ծագեաց արեգակն, եւ զյառաջագոյն ծագեալսն ծածկեաց»: Հմմտ. 228, 10:

(4) Հրատարակողն հայկ. Թարգմանութեան ճառիս (J. P. P. Martin, Analecta Sacra Patrum Antenicæorum, էջ 150) կը յաւելու այս ծանօթութիւնը. «Այս ճառը Գր. Սփանջեալագործի տարուկուսական սեպուած գրուածոց մէջ համարուած է, յերկրորդ կարգի. (Migne, Patrologia græca, հտ. Ժ. 1155-1170): Մասնաւոր հետաքննութեան արժանի այն է՝ որ յունական սկզբնագիրը ընդարձակագոյն կամ ճոխարան է բան զհայկական Թարգմանութիւնն, որով ընթերցողը կրնայ կասկածիլ որ այս վերջինս համառոտուած ըլլայ: Սակայն կ'երեւայ թէ սկզբնագրին մէջ եղած յաւելումներէն շատը՝ ոչ ի հեղինակէն, այլ ժամանակաւ իրմէ կրտսերագոյն մէկու մը ձեռքով եղած ըլլան: Հայկականն աւելի համառոտ եւ արժանաւորագոյն է Սփանջեալագործին: Ուրիշ նշաններ ալ չեն պակսիր հաւատարմացնելու թէ հայկական բնագիրը նախապատիւ է քան զյոյնն՝ որ մեր ձեռքը հասած եւ հրատարակուած է: Վասնզի յոյնին եւ հայուն մէջ այլ եւ այլ ընթերցումներ կան՝ որ շատ աւելի լաւ կը հասկցուին եթէ ենթադրենք որ յոյնը Թարգմանուած ըլլայ հայէն, քան երբ համարինք թէ այս վերջինս Թարգմանութիւն

(Հմմտ. Պրոկղի Կ. Պաւլսի ճառը 228, 30. եւ Զարբ. Թարգ. Նախն. էջ 376 եւ 663):

Սրբոյն Գրիգորի Սփանջեալագործի Նեոկեսարու եպիսկոպոսի՝ Ներքողեան ի սուրբ կոյսն Մարիամ: Ժառ. 202, 46. Թղ. 122բ: «Անքնին ի մարդկանէ՝ անճառելի բան, անհասանելի բնութիւն»: Հմմտ. 212, 36. 228, 20: Ժառիս տպ. լատ. Թարգմ. տես առ Փիթրաի: Թրգմ. Նախն. էջ 377:

Սրբոյն Գրիգորի Սփանջեալագործի եպիսկոպոսի Նիոկեսարու՝ Ասացեալ ի սուրբ աստուածածնին եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ գովեստ: Ժառ. 226, 52. Թղ. 150ա: «Յորժամ յիշեմ զԵւայ ի ստունկանելն, արտասուեմ»: Հմմտ. 228, 17(6):

Թուղթ Դիոնեսիոսի Արիպագացոյ, զոր գրեաց պատասխանի Թղթոյն Տիտոսի եպիսկոպոսի Կրետացոյ, յաղագս նընջման կուսին Մարիամու աստուածածնի մաւր տեառն: Ժառ. 202, 198. Թղ. 449բ: «Ծանիցէ եղբայրութիւնդ քո, ո՛վ վսե-

ւրայ յունականէ»: Հրատարակիչը իր այս կարծիքին իրր ապացոյց քանի մը օրինակներ ալ մէջ կը բերէ, եւ կը թուի արդարաւա՛ր: (Զարբ. Թրգ. Նախն. էջ 375-376):

(5) Վերնագրի եղծուած եւ անունն Նեոկեսարացոյս գրութեան լեզուն եւ ոճը զլիարժեք կը տարբերի ծանօթ Գրիգորներու ոճէն. Սարգս. Յուլ. էջ 445: Զեռ. 296, 3: Հմմտ. Արարատ, 1895, Թ. 4 «Յաւելուած», եւ Կոնիքեր սոյն ճառի առթիւ «The Expositor», Jun. 1896:

(6) Ժառիս յոյն բնագիրն 12րդ դարուն ծանօթ էր, անկէջ ետքը անյայտացած է: Եւ իրօք հայ Թարգմանութեան - Գր. Վկայասիրի - լուսանցից վրայ նշանակուած են - կարմրագիր մեծ երկաթագրով - մէն մի պարբերութեան զիմաց յունարէն այբուերենը, եւ անոնց վերեւ ալ հայերէն գրով անոնց այն ժամանակի արտասանութիւնը...: Յամենայն դէպս ուշագրութեան արժանի է գրութիւնս, հնագրական տեսակէտով, զի կը ներկայացնէ մեզ՝ 12-13րդ դարու յուն. տառերու ինչ ինչ ձայնափոխութեանց ապացոյցը: Սարգս. Յուլ. էջ 412-413:

մականդ Տիտէ»։ Հմմտ. 204, 37. 228, 75(7)։

Սրբոյն Եպիփանու Կիպրացոյ Եպիսկոպոսի՝ Ներքողեան ի սուրբ աստուածածինն եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ։ Ճառ. 702, 200. Թղ. 451։ «Չփայլեալ ճառագայթս աստուածային, զահագինս»։ Հմմտ. 212, 22. 224, 5. 233, 14, 227, 1. 223, 36։ Յուն. եւ լատ. Գործք նորա. տպ. Կոլոնիոյ 1682. հտ. Ե. եր. 291։

Սրբոյն Եպիփանու Կիպրացոյ ասացեալ Ներքողեան ի սուրբ աստուածածինն եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ։ Ճառ. 227, 27. Թղ. 62բ։ «Անճառ է խորհուրդս որ ի ձեռն ամենասուրբ կուսին երեւեցաւ աղբի մարդկան»։ Ս. Աթանասի կը տրուի ճառս չորս ճառքներէնէն։

Երանելոյն Եփրեմի խորին ասորոյ՝ ասացեալ Յաւետիս կուսին Մարիամու եւ ի Ծնունդն Քրիստոսի Աստուծոյ։ Ճառ. 237, 40. Թղ. 174ա։ «Սքանչելի է ծնունդքս, որդի Աստուծոյ»։ Հմմտ. 257, 84(8)։

Նորին սրբոյն Եփրեմի՝ վասն զալլատեան հրեշտակապետին Գարրիելի առ կոյսն Մարիամ։ Ճառ. 234, 41. Թղ. 177ա։ «Ընկալեալ ծառայն զհրովարտակ մեծ թաղաւորին եւ թողեցեալ վաղվաղակի ի մէջ դասուց»։ Հմմտ. 257, 85։

(7) Դիոնիսիոս Արիսպագացոյ առ Տիտոս Թղթին համար հմմտ. «Քաղմալէպ» 1951, էջ 52, Հ. Պ. Համելեանի յօդուածը. հոն՝ կեղծ-նիկողիմոսի եւ կեղծ Յովհաննէսի անկանոն զրուծիւնները (էջ 54), եւ Ջաքարիա Կաթողիկոսի համար ալ (էջ 56)։ Հմմտ. Աւետիքեան, Բացատր. Շարականաց. Վեներիկ, 1814, էջ 484. 709։ Հմմտ. Աշխատասիրութիւն Յէթթերի, Թարգման. Վիեննա, 1895։ Գ. Վ. Սրուանձտեանց «Հնոց եւ Նորոց», 1874, էջ 110-115։ Սարգիսեան Յուլիան, եր. 143։ Ջարր. Թարգմ. Նախն. եր. 387։ Հանդ. Ամս. 1893, եր. 69։ Պատկեր, 1891-2, եր. 512։ Ազգ. Մանգրն. հտ. Ժ. եր. 11-17։

(8) Ի տպ. Վեներիկոյ, «Ի ճառից սրբոյն Եփ-

Նորին սրբոյն Եփրեմի խորին ասորոյ՝ Յաւետիս կուսին Մարիամու, եւ յղանալ յարդանդի նորա Բանին Աստուծոյ։ Ճառ. 234, 42. Թղ. 182բ։ «Եկեալ հրաման մեծի արքային առ Մարիամ»։ Հմմտ. 257, 86։

Երանելոյն Կիւրղի Եպիսկոպոսապետի Աղեփանդոսի՝ ի սուրբ աստուածածինն, զոր ասաց յԵփեսոսի Ժողովին։ Ճառ. 202, 23. Թղ. 73ա։ «Պայծառ է մեզ տալնս եւ չնորհաւք լցեալ, վասն զի պայծառ է սրբոց արանց հաւաքումն»։ Հմմտ. 212, 23. 229, 4. 233, 1. 316, 16(9)։

Նորին Սրբոյն Կիւրղի Եպիսկոպոսապետին՝ ի սուրբ Աստուածածինն ասացեալ ընդդէմ Նեստորի։ Ճառ. 229, 5. Թղ. 11ա։ «Պայծառ տեսանեմ զդասակցութիւն ամենայն սրբոց՝ միահամուռ եկեղոցս յաւթաբութեամբ»։

Սրբոյն Կիւրղի Եպիսկոպոսապետի Աղեփանդոսի, ի մեկնութենէ Եսայեայ։ Ճառ. 202, 24. Թղ. 74ա։ Ահա կոյսն յղասցի եւ ծնցի որդի (եւն.)։ «Ետուն ոմանք՝ որք զաստուածային զգիրս թարգմանեցին. Ահա աղջիկ յղասցի»։ Հմմտ. Սարգս. Յուլ. էջ 72. տպ. Գործք յն. լտ. հտ. Ե. եր. 89։ Հմմտ. նաեւ Ջարր. Թարգ. Նախն. էջ 507։

Երանելոյն Եփրեմի խորին ասորոյ՝ Յաւետիս կուսին Մարիամու, եւ յղանալ յարդանդի նորա Բանին Աստուծոյ։ Ճառ. 234, 42. Թղ. 182բ։ «Եկեալ հրաման մեծի արքային առ Մարիամ»։ Հմմտ. 257, 86։

(9) Հմմտ. տպ. Գործք նորա յն. լտ. հտ. Գ. եր. 98, ուր կայ նմանն այս ճառիս. (Սարգս. Յուլ. էջ 72)։ Իսկ Ջարր. «Հին եւ ընտիր թարգմանութիւն՝ անշուշտ հինգերորդ դարու մեր մասնագրութեան» (Թրգմ. Նախն. էջ 520)։

Հիւսիֆոսի քահանայի Երուսաղէմի՝ Յամենասուրբ Աստուածածինն եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ։ Ճառ. 229, 7. Թղ. 12բ։ «Ամենայն յիշատակ արդարոցն ամենահազակելի է»։ Հմմտ. 202, 41. 228, 30, ուր Պրոկղի ընծայուած է ճառս տարբեր սկզբնաւորութեամբ։ Տես Իսիդորի Մեկնութիւն Յորայ. Վեներիկ, 1913, ուր տպուած է ճառս, եւ Ներածութեան մէջ (էջ ԺԱ-ԺԳ) կը տրուի ընդարձակ տեղեկութիւն։

Երանելոյն Յակոբայ Սրբոյ Եպիսկոպոսի՝ Ներքողեան ասացեալ ի ննջումն սրբոյ աստուածածինն եւ միշտ կուսին Մարիամայ։ Ճառ. 205, 33. Թղ. 151ա։ «Որդի Աստուծոյ, որ սիրով քո խոնարհեցար եւ իջեր յերկիր»։ Հմմտ. 226, 21(10)։

Երանելոյն Յոհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի Եպիսկոպոսապետի՝ Յաւետիս աստուածածինն։ 202, 21. Թղ. 68բ։ «Դարձեալ խնդութեան աւետիք, դարձեալ ազատութեան զգացումն»։ Հմմտ. 212, 19. 215, 24. 222, 59. 226, 43. 229, 2. 234, 45. 257, 89. 296, 2։ Տես յն. լտ. տպ. հտ. Բ. 797, որպէս անհարապատ. կը թուի Գր. Սքանչելագործին ըլլալ (Սարգս. Յուլ. էջ 72)։ Տպ. Վեներիկ, Մեկն. Թղթոց, 1862, հտ. Բ. 630։ Յուն. եւ լատ. տես Գործք նորա։

(10) Տպուած է ճառս «Գիրք եւ ճառք հոգեւոր» մէջ, Պոլիս, 1722, էջ 439, ուր Յակոբ Սրեկեցիի ուրիշ ճառեր ալ հրատարակուած են Յիսուսի տնօրինական խորհուրդներու վրայ։ Հմմտ. Costantino Vona. Omelie Mariologiche di S. Giacomo di Saruc. Հոռոմ, 1953։

(11) Նիկողիմոսի անուամբ զանազան անվաւեր գրութիւններ մէջտեղ կը շրջին, որոց մին է նաեւ այս։ Յոյժ շահագրգիռ է գրուածս, ոչ միայն Տիւրմոս մահուան եւ վերափոխման նկատմամբ, այլ եւ Մ. Խորենացոյ առ Սահակ Արծրունի զբաղման թղթին հետ ունեցած սերտ աղերսին համար։ Հաւանորէն մեր Քերթովազօր ծանօթ էր այս զբաղման, գէթ ըստ յունարէն կամ ասորի բնագրին, եւ հաւանորէն այս եղած է աղբիւր գէթ

Վեներիկ, Մեկն. Թղթոց, 1862, հտ. Բ. 634։

Սրբոյն Յոհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի Եպիսկոպոսապետի՝ Ներքողեան յամենասուրբ հաւաքումն սուրբ կոյսն։ Ճառ. 202, 199. Թղ. 450բ։ «Ամենայն տաւախամբութիւնք վկայից հրաշալիք են»։ Հմմտ. 228, 106։ Տպ. Վեներիկ. Մեկն. Թղթոց, 1862. հտ. Բ. 630։ Յուն. եւ լատ. տես Գործք նորա։

Երանելոյն Նիկողիմոսի ասացեալ յազգս ննջմանն Մարիամու Աստուածածինի եւ միշտ կուսին։ Ճառ. 201, 85. Թղ. 350բ։ «Սուրբ կոյսն Մարիամ Աստուածածին էր յԵրուսաղէմ»։ Հմմտ. 202, 197(11)։

Խաւսք Պրոկղի Եպիսկոպոսի Կոստանդնուպոլսի ի նստելն Նեստորի ի մեծ եկեղեցոյն Կ. պաւլսի. Թէ Աստուածածին է սուրբ կոյսն Մարիամ եւ ծնեալն ի նմանէ՝ ոչ է մերկ աստուած, եւ ոչ սոսկ մարդ, այլ էմանուէլ, ա՛յս է աստուած եւ մարդ՝ յերկուց բնութեանց միացեալ, առանց խառնակութեանց եւ փոփոխմանց, եւ մի աստուած Յիսուս Քրիստոս Տէր։ Ճառ. 202, 29. Թղ. 99ա։ «Կուսական է տալնս այսաւր, եղբարք. զընդուն ի բարեբանութիւն կոչէ»։ Հմմտ. 212, 26. 233, 3. 296, 4։ (Եփեսոսի սուրբ Ժողովին

վերջին մասին յիշեալ թղթին։ (Հմմտ. Մ. Խոր. Պոմ. տպ. Վեներիկ, 1865, եր. 290-295)։ Ճառիս անմիջապէս կը յաջորդէ ճառքնորիս առաջին գրութիւնը՝ Հայրուկի ընդարձակ եւ ոգեւանդ յիշատակարանը։ Սարգս. Յուլ. էջ 53։ - Կը գտնուի եւ առ այլս նման՝ բայց անվաւեր սեպուած գրութեամբ, եւ կը յիշատակուի ի վճռագրին Գեղասիոսի քահանայապետի De dormitione vel transitu Mariæ. Ջարր. Թրգմ. Նախն. եր. 758։ - Հին ճառքնորի մը մէջ (227, 49) Մանդակունոյ կ'ընծայուի հետեւեալ խորագրին ունեցող երկասիրութիւնն. «Պատմութիւն եւ զիւտ փոխման աստուածածինն եւ մաւր տեսնին» (Ջարր. Պոմ. Հայ Դպր. 1897, եր. 333)։

Գործոց մէջ գրուած է ճառս. Զարբ. թարգ. Նախն. էջ 663):

Երանելոյն Պրոկիի եպիսկոպոսապետի կոստանդնուպոլսի՝ Յաւետիս եւ ի Ծնունդ Մարիամու աստուածածնի: Ճառ. 202, 41. թղ. 113ա: «Ծագեցաւ այսաւր արեւ-դակն արդարութեան, եւ զյառաջածա-դեալս ծածկեաց, փրկեցայ ի խաւարէն»: Հմմտ. 212, 38. 223, 38. 226, 41. 227, 60. 228, 30 (Գրիգ. Սքանչեւագործի) 233, 7. 237, 4: Ինչպէս գիտեցինք Իսիդորոսի է ճառս: Նոյն ճառ՝ այլով թարգմանութեամբ. Զարբ. թրգ. Նախն. էջ 663: Տես նաեւ Գր. Սքանչեւագործի ճառ 210, 21. 228, 10:

Երանելոյն Տիմոթէի քահանայի, աշա-կերտի Աքանասի, որ զկնի նորա զաթոռն ժառանգեաց, ասացեալ՝ ի սուրբ կոյսն եւ յողմոյն Եղիսարեթի մաւրն Յովհան-նու: Ճառ. 202, 30. թղ. 101ա: «Մի արդեաւք վայրապար ինչ մայր ինքեան՝ մարմնանալ կամելով, կոչեաց զՄարիամ զաղքատն»: Հմմտ. 212, 25. 226, 54. 228, 12. 233, 15:

Ճառիս յուն. բնագիրը կը պահուի:

Բ. — ԻՆՖՆԱԳԻՐ ՃԱՌԵՐ

Գովեստ ներբողական ի սուրբ Աստուածածինն ասացեալ Առաքել վարդապետի (Սիւնեցւոյ?): «Ոյ մանասարեւհի Աստուածածին Մարիամ կոյս, գերագոյն երկ-նաւորաց»: Յայտմաւորք Թ. Նաւասարդ Ե:

(12) Առաքել Սիւնեցի երիցագոյն է եւ հոգա-կաւոր քան զԲագմավեպին՝ թէ իրբեւ ազնուական եւ թէ աւելի կոկիկ զրոյզ, քեռորդի եւ աշակերտ Գրիգորի Տաթեւացւոյ, որոյ վրան ներբող մը գրած է, որ եւ կը գտնուի ի Յայտմաւորք: Աւե-լի հոգակումն են ոտանաւոր երկար վիպասանու-թիւնքն, որոց զլիսաւորն Աղամգիրքն է...: Ա-սոնցմէ աւելի ընտիր են իր Երգերն կամ Տաղերն

Գովեստ ներբողական ի սուրբ Աստուածածինն եւ ի Ծնունդն Գրիստոսի, ա-սացեալ յԱռաքել վարդապետէ. «Զբերան իմ բացից յօժարութեամբ կամաց, զի ար-ժանի եղէց անարժանութեամբ իմով ըն-դունակ լինել շնորհաբաշխ սուրբ հոգ-ւոյն»: Հաւաք. Բանից Նախ. Գ. թիւ 296, 17: Հմմտ. Յայտմաւորք Թ. Բաղդոցի Լ. (12):

Ս. Գրիգոր Նարեկացի՝ Ճառ ներբող-եան ի Ս. Կոյսն Մարիամ: «Գումարք խմբից»: Տպ. Վենետիկ, 1827, էջ 69-82 «նորին վերստին ի վերայ գրոց անուան իւրոյ. էջ 83-84: Աւետիքեան, ծանօթու-թիւնք ի ներբող Աստուածածնին. էջ 86-111: Բացախօսութիւն «ի բանն» Խրախա-ցիր. էջ 112-147: Իտալ. թարգմանու-թեամբ հրատարակուած, Վենետ. 1904, Ս. Աստուածածնի Անարատ Յղութեան վճռին հրատարակման յիսնամեայ Յորել-եանին առթիւ: Հմմտ. Ղազիկեան, Մա-տենագիտութիւն, էջ 471:

Ի Գրիգորէ Կաթողիկոսէ ասացեալ՝ Յաղագս Ծննդեան աստուածածնին Մա-րիամու: Ճառ. 231, 23. թղ. 90բ: «Զա-մենաշնորհ եւ զճշմարիտ տաւնելի աւրս ծննդեան ծնաւղին աստուծոյ որ սկիզբն եղեւ եւ աղբիւր ամենայն տաւնից»: (Թուի ըլլալ Գրիգոր Անաւարդեցւոյն, զի միւս Գրիգորիսներու լեզուն եւ ոճը աւելի բարձր է. (Սարգս. Յուլ. էջ 496):

Սեպտ. ի ի յինն վերստին տաւն աստուածածնին, եւ հինկ աւր կատարի: Եւ

ի տէրունական տօնս եւ բարոյական խրատքն: Այս երկու Առաքելից (Բագմավեպին եւ Սիւնեց-ւոյն) հեղինակութիւնքն կը շփոթուին իրարու հետ: Հայաստանում, էջ 318, փոքր տպ.: Հմմտ. Առաքել Սիւնեցի եւ իր քերթուածները. Հ. Պո-տուրեան, Վենետիկ, 1914, ուր ներածութեան մէջ մանրամասն կը խօսի նաեւ Աստուածածնայ տա-ղերուն վրայ:

յիշատակ եւ ժողով արդարոցն Յովակի-մայ եւ Աննայի: Ճառ. 231, 24. թղ. 96բ: «Յետ փառաւորեալ եւ ամենասուրբ ծննդ-դեան միշտ կուսին եւ աւրհնելոյն ի կա-նայս, լուծողին մեղաց եւ բարձողին նղո-վից»:

Գրիգորի հայոց վարդապետի եւ մեծ փգնաւորի Սկեռացւոյ ասացեալ ներբող-եան ի փոխումն աստուածածնին, սակաւ մի ի շատէն: Ճառ. 222, 74. թղ. 238բ: «Բարեբանեալ ես ամենասրբունհի աստուածածին, գեղմն իմանալի» (13):

Գրիգոր Վարդապետի (Սկեռացւոյ?) աղօթք առ ամէնօրհնեալ աստուածա-ծինն՝ ի խնդրոյ Պետրոսի քահանայի. «Ա-մէնօրհնեալ աստուածածին, տաճար բար-ձրելոյն, առաքաստ անվայրափակ» (14):

Երանելոյն Տեառն Զաքարիայ Հայոց կաթողիկոսի ասացեալ ի ննջումն ամենա-սուրբ կոյս աստուածածնին: Ճառ. 202, 201. թղ. 455բ: «Հինգետասներորդ ա-մաց էր երջանիկն Մարիամ, յորժամ ծնաւ զմարմնացեալ Բանն Աստուած, անժամա-նակ ի հաւրէ»: Մասն է յաջորդ ճառին:

Երանելոյն Զաքարիայի Հայոց կաթո-ղիկոսի ասացեալ չորրորդ աւուրն ի ծը-նունդն Տեառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի եւ ի կոյս Մարիամն: Ճառ. 227, 25. թղ. 55բ: «Արարիչն արարածոցն եւ ստեղծիչն եւ ճարտարապետն բոլորից»: (Դեռ ան-տիպ):

(13) Հիանալի է ներբողեանս թէ լեզուին եւ ոճին բարձրութեան, եւ թէ խորախորհուրդ վար-դապետութեանց համար: Իր տեսակին մէջ եղա-կան է, մանաւանդ պերճախօսական ձեւերու ա-ռատութեամբ եւ դարձուածներով, ինչպէս նաեւ սուրբ Գրքի եւ Հարց դոհարներու ամենաճարտար յեռումներով: Կարծէք թէ երկրորդ Նարեկացի մ'է եւ Բեռնարդոս՝ առ ամենասուրբ կոյսն տաճա-մշտարորդք սիրովն եւ աստուածային զաղափա-րականովն: Գիւտաւոր է սրտաճանկ կոչը ուղ-դեալ առ Տիրամայրն՝ ժողովրդեան ամէն դասա-

Վեցերորդ աւուրն. Սրբոյն Թեոդորոսի միայնակեցի Գովեստ ի սուրբ աստուածա-ծինն եւ ի միշտ կոյսն Մարիամ: Ճառ. 215, 9. թղ. 14ա: «Զբանաւոր եւ զներան-ձնեան տաճար սքանչեւագործութեան»: Հմմտ. 218, 2. 301, 5. 227, 31: Թէոդո-րոս Բոթենաւորի անուամբ հրատարակ-ուած է ճառս ի Վենետիկ, 1833: Հմմտ. Յովհ. Իմաստ. կամ Օձնեցւոյ ճառք. Եր. 172-182: Հմմտ. Տաշեան Յուլ. էջ 1:

Միսիքար Գոշի «Անձինք» մը Ս. Աստուածածնի ուղղեալ. «Ամենօրհնեալ սըր-բունհի դուստր Դաւիթ արքայի»: Հմմտ. Աղգ. Մտնդրն. ՃԺԲ, Վիեննա, 1926. Հ. Հ. Ոսկեան, էջ 167:

(Մովսէս Խորենացի?) Պատմութիւն Վերափոխման սրբունհոյ կուսին Մարիա-մու մաւր տեսուն մերոյ յիսուսի քրիստո-սի: Ճառ. 222, 73. թղ. 235բ: «Հրաւիր-եալ այսուհետեւ կոյսն սուրբ առ որդին իւր՝ յայտնեալ մեծութեամբ, անձամբ կերպածեալ զպատկերն տիրամաւրն»: Հմմտ. Մովս. Խոր. Պատմախ. թղթոյն Սահակայ Արծրունոյ, մեծամեծ տարբե-րութեամբ: Տես «Բաղմաւկէպ» 1887, Եր. 97 (Սարգս. Յուլ. էջ 338):

Յովհաննու Մանդակունեցոյ ասացեալ՝ Պատմութիւն եւ զիւտ փոխման աստուա-ծածնին եւ մաւր տեսուն: Ճառ. 227, 49. թղ. 108բ: «Թէ ո'րպէս եղեւ փոխումն, կամ ո'րպէս շնորհեցաւ անարատ պատ-

կարգի, վեճակի եւ պայմանի համար: (Սարգս. Յուլ. էջ 339):

(14) Նոտրդիր՝ օրինակեալ ի մերայոց, 1791 ամի, ի զաղափարէն զոր յղեաց տիրացու Գէորգ Տէր Յովհաննէսեան, ի կարգի ատենար. Լամբր. Երես 105: (Թ. 1139. Ե. Գ) Ասէ տիրացու Գէորգն անդ ի յիշատակարանի իւրում, թէ օրինակեալ է զայս աղօթք յամի տեսուն 1781, ի նոյնմը. 12. ի Տփղիս քաղաքի աշխարհին Վրաց ի հին օրի-նակէ իմեքէ: Հմմտ. Տաշեան Յուլ. 877. 882. 1022: Հմմտ. Սոփերք, ԻԱ. Բենիկ Վ. ի, էջ 122-5: Հմմտ. Յովհ. Գառնեցւոյ Աղօթք, տպ. 1911, Վե-նետիկ:

կերն ի փայտն ևւ տուաւ հայոց, կամ յո՞րք ձեռն, կամ ո՞վ եղեւ պատճառ խընդրոյն, կամ ո՞վ երբ ի Հայք, զայս մեղ ստուգարանեաց մեծ խմաստասէրն աշին աստուծոյ Մովսէս»։ Հմմտ. 228, 121 (15)։

Վասն փոխման ամենաւրհնեալ աստուածածնին՝ թէ ո՞րպէս եղեւ։ Ճառ. 234, 27. Թղ. 121բ։ «Պարտ եւ արժան է զխոնկ զսքանչելիսն որ եղեն ի ննջումն ամենասուրբ աստուածածնին զոր դրեաց Յովհաննէս աւետարանիչն»։ Հմմտ. 723, 113, ուր տես ծանօթութիւն Հ. Սարգիսեանի Յուց. էջ 371(16)։

Յովհաննու Սարկաւագ Վարդապետի՝ Աղօթք. «Բանք մաղթանաց առ սուրբ Կոյսն Մարիամ Աստուածածին։ Տպ. Սոփերք, Վենետիկ, 1854, հտ. Ծէ. էջ 135-144։

Ներքողեան ի Վերափոխումն ամենօրհնեալ Աստուածածնին ասացեալ ի Ներսիսէ (Լամբրոնացի), ծնողաց խոստմամբ նմին ընծայեալ ծառայէ։ «Պարտական դատիմ կուսական աւուրս տօնի ընծայել զպստուղս բանի»(17)։

(15) Յոյժ հետաքրքրական է օրինակս. ինչպէս ի սկզբան Յովհ. Մանդակունոյ անուանը ուղղեալ, այսպէս եւ վերջարանին տեղեկութեամբ Աստուծոյ կողմէն...։ Օրինակս շատ հին եւ եղծեալ Յիշատակարանէ մը զազափարուած կը տեսնուի, որուն համար ալ թէ՛ սկզբնաւորութիւնն եւ թէ վերջարանը շատ կցկաուր եւ անհասկնալի մնացեր են։ (Սարգս. Յուց. էջ 429-430)։ - Պատմութեանս սկիզբը եւ վերջը գրուած Աստուծոյ յիշատակարանը նման են Ձեռ. 227, 49ի, Յոհան Մանդակունոյ խորագրուածին հետ։ Օրինակովս կ'ուղղուին նախընթացի խանդարուած տեղերն, եւ կատարելապէս կը վերակազմուին եւ այլն։ Հմմտ. «Բազմավէպ» 1886, եր. 5։ (Սարգս. Յուց. եր. 457)։

(16) Անանուն ճառս մեծապէս կը զանազանի իրենցաւոյ, Չաքարիա Կաթողիկոսի եւ Նիկիո-դիմոսի եւ Յովհ. Մանդակունոյ անուններով մեղ հասած նոյնանիւթ ճառերէն, այնու մանաւանդ որ Յովհաննէս Աւետարանչին վերագրուած

Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի՝ Ներքողեան ի սուրբ Աստուածածինն և ի միշտ կոյսն Մարիամ։ Ճառ. 202, 39. Թղ. 110ա։ «Բազմութիւնք քրիստոսասէր ժողովրդոց, արարէք զաւրս զայս տաւն»։ Տես Արարատ, 1902, էջ 88-183։ Հմմտ. 212, 27. ուր խորագրին վրայ կը յաւելու «ըստ յորջորջման նորին. եւ ի զըրոց սրբոց լուծմանց նոցունց հոգեւոր խմաստիւք»։ 223, 37. 296, 6(18)։

Նրանելոյն Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի՝ ասացեալ ի զովեստ սուրբ աստուածածնին Մարիամու։ Ճառ. 226, 42. Թղ. 119բ։ (Թերի ի սկզբան) «Մի ոք իշխեսցէ զծնեցեալն ի սրբոյ կուսէն ասել սոսկ մարդ»։

Արեգի Լ. և Ապրիլի է. տաւն է Աւետեաց սուրբ Աստուածածնին։ Ճառ. 217, 48. 209ա-բ։ «Ամենասրբուհի աստուածածին կոյսն Մարիամ, աւրհնեալն ի կանայս, ծնեալ եղեւ աւետեալք Յովակիմայ եւ յԱննայէ»։

Պատճառ ի ննջումն աստուածայմաւրն եւ ամենասուրբ կուսին Մարիամու. Տօ-

է խորագրին մէջ։ ... Հետաքրքրական է Տիրամօր կուսին նկարագիրը։ ... Գրուածիս անանուն հեղինակը կամ խմբագրողը հայազգի մ'է, ինչպէս ցոյց կու տայ ակնարկութիւնը, - սուրբ Աստուածածնի մի եւ նոյն օրը, այսինքն՝ հինգաբարժի՝ ծնած եւ մեռած ըլլալու մասին, - «Որպէս եւ սրբոյն Սահակայ եղեւ»։

(17) Հմմտ. Աղգ. Մանդրն. ՃԺԲ, Մատենադրական քննութիւններ, Վիեննա, 1926, Հ. Ն. Ոսկեան, էջ 67-75. Ներած. էջ 76-119. Ներսէս Լամբ. Ներքողեան ի վերափոխումն Աստուածածնին։

(18) Թէպէտ համառօտ գրուած մըն է, բայց նոյնիսկ համառօտութեան մէջ հոգեսէր եռանդ մը ու վարժ գրիչ կ'երեւցնէ։ Էջմիածնի թիւ 915 ձեռագիրը խորագրին վրայ կը յաւելու «եւ ի համեստութիւն անուան նորա»։ Իսկ թ. 917 «ըստ յորջորջման նորին եւ ի սուրբ գրոց լուծմունք նորին հոգեւոր խմաստիւք»։ Չաքր. Պատմ. հայ Դպր. էջ 410։

նապատճառ մեծագոյն էջ 245։ «Ի զերազանց լուսոյն պայծառացան ամենայն արարածք»։ (Հաւաքուած Մովս. իրենեացիէ, Չաքարիայէ, կեղծ Դիոնեսիոսէ)։

Մաղթանք առ սուրբ աստուածածինն եւ առ ամենայն սուրբս, յետ Եկեղեցին ասա։ Ոսկեի. 296, 6։ «Աստուածածին ամենաւրհնեալ, զպաղատանս մեր ընկալ»։ Այբուբենական կարգաւ ութոտնեայ ոտա-նաւոր մաղթանքս շատ զեղեցիկ է. թէ-պէտեւ անանուն, բայց Ն. Շնորհաւույ չեւոյն եւ սահունութիւնը կը թուի մատնանչել. (Սարգս. Յուց. էջ 883)։

Վասն աւետաւոր հրեշտակին եւ քարոզելոյ զյղութիւն սրբոյ կուսին Մարիամու աստուածածնին։ Ոսկեի. 296, 1. Թղ. 2ա։ «Յայնժամ եղեւ առ նա բարբառ հրեշտակին որ ասէր ցնա. Ուրախ լիւր կոյս Մարիամ»։

Պատմութիւն վասն փոխման աստուածածնին, թէ ո՞րպէս եղեւ։ Ճառ. 223, 113. Թղ. 316բ։ «Պարտ եւ արժան է զի-տեղ զսքանչելիսն որ եղեւ ի ննջումն ամենասուրբ աստուածածնին»(19)։

Յիշատակ Յովակիմա եւ Ովսաննայի, ծնունդ Մարիամու կուսին, եւ ծնունդ փրկչին։ Ճառ. 203, 49. Թղ. 177ա։ «Եւ էր Յովակիմ մեծատուն յոյժ եւ մատուցանէր տեսուն կրկին զպատարազիս իւր ամենայնի»։ Հմմտ. Թանգ. Հին և Նոր

(19) Քաղուած է Մ. իրենեացիէ, Գր. Նարեկացիէ. մեծապէս կը տարբերի թ. 201, 85, 202, 197. 204, 38ի մէջ եղածներէն։ Նշանակելի է Տիրամօր Փիղիքական նկարագիրն։ (Սարգս. Յուց. էջ 371)։

(20) Թէպէտեւ երկրայական է զրութեանս վաւերականութիւնը, սակայն յոյժ հետաքրքիր է պատմական կամ ազգագրական ինչ ինչ կէտերով, զորոնք Աւետարանիչը լուծ էն, եւ կը յիշեցնեն Սամուէլի մօր եւ ծննդեան պարագաները...։ Յայնպէս արեւելեան հին անվանք զրութեան

կտակ. հտ. Բ. եր. 237-250. Թուի լի-նել մասն Նախաւետարանին Յակոբայ Տեառնեղոր, տարբեր խմբագրութեամբ կամ բնագրէ յեղեալ։ Հմմտ. Ճառ. 201, 102։

Պատմութիւն յղութեան եւ ծննդեան սուրբ Աստուածածնին (ի) Յովակիմայ եւ յԱննայէ, որ աւետ(ե)աւք հրեշտակին յը-ղացաւ եւ ծնաւ Աննա զհրաշագեղն Մարիամ։ Ոսկ. 257, 62. Թղ. 206բ։ «Ի յազգատոհմէն Իսրայէլի էր Յովակիմ յազգէն Յուդայի»։

Սեպտեմբերի է։ Նախատաւն սուրբ ծննդեան աստուածածնին Մարիամու։ Ճառ. 231, 21. Թղ. 88ա։ «Չսուրբ ծնունդ երանուհւոյն եւ զյաւէտ արհնելոյն միշտ կուսին Մարիամու»։

Յաղագս Ծննդեան ամենասրբուհւոյ Աստուածածնին եւ ամենաւրհնեալ կուսին Մարիամու ի ծնաւոյց իւրոց ի Յովակիմայ եւ յԱննայէ, ի Պատմութեանէ զրոց սրբոյն Յակոբայ եղբար տեսուն։ Ճառ. 201, 102. Թղ. 406ա։ «Ի թուոյ եւ ի տոհմէ երկոտասան ազգաց Իսրայէլի էր Յովակիմ, այր բարեպաշտ եւ երկիւղած յաստուծոյ»(20)։

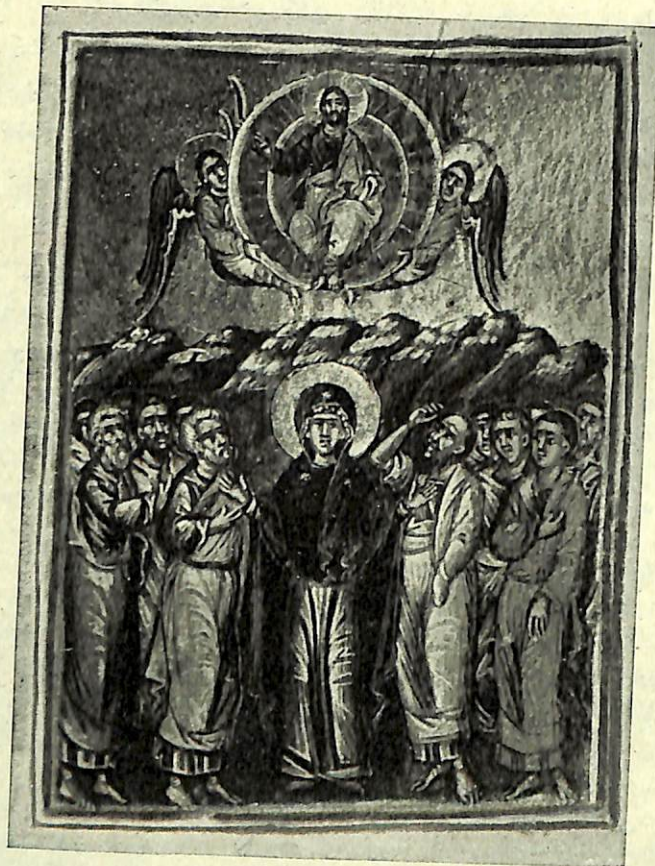
Յաղագս Վերափոխման աստուածածնին ի վերին խորան լուսոյ։ Ոսկ. 254, 31. Թղ. 179ա։ «Գերահրաշ պանծալի է տաւնք աստուածայինն յայտնութեան,

լեզուի ոճի նկարագիր ունին։ Եւ իրօք ալ «Նախաւետարան Յակոբայ» յորջորջուած գրքէն առնուած է...։ Գրուածիս խորագիրը յարմարողը «Ի Պատմութեանէ զրոց» բացատրութեամբ կարծեցընել կու տայ որ Յակոբայ Նախաւետարանին հայեցի ամբողջ թարգմանութիւն մ'ալ զոյութիւն ունեցած ըլլայ ժամանակաւ, ուստի ինքն այդ-քանը միայն արտագրած է։ Հմմտ. Անկանոն Գիրք Նոր Կտակ. հտ. Բ. 250-64։ (Սարգս. Յուց. էջ 56-57)։

ընդ որում եւ սրբոցն դասուց տաւնա-
խմբութիւնք» (21) :

Հ. ՔԵՐՈՒՆՅԱՆ Վ. ԶՐԱՔԵԱՆ,

(21) Անանուն բայց ընտիր ճառս շատ կը տար-
բերի Նիկողիմոսի, Մ. Սորենացւոյ, Եպիփանի,
Դիոնիսիոս Արիստակազացւոյ եւ Զաքարիա Կաթո-
ղիկոսի մեզի ծանօթ ճառերէն... Պարադաներն՝

ՏԻՐԱՄԱՅՐՆ ՈՒ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԱՄԱՐԶՄԱՆ ՊԱՀՈՒՆ

Սաղմոսարան Կոստանդնուպոլիսի. գրչ. տարի 1629. Զեռագր. Հաւաքածոյ Ս. Ղազարու, Թ. 1238.

L'ASCENSION de N. S. J. CH.

Livre des psaumes. an 1629. Collection des manuscrits arméniens de St. Lazare, N° 1238.

յէական Մ. Սորենացւոյ առ Սահակ Արծրունի
գրած թուղթին, կամ Հոգեաց վանքի պատմու-
թեան համաձայն են, բայց նորանոր յաւելում-
ներով չափազանցուած երբեմն: ... Ճառիս հե-
ղինակը հայազգի մէկն ըլլալու է, Հոգեաց վանքի
տիրամօր պատկերին վրայ պատմական եւ տե-
ղագրական տեղեկութիւններ տալուն համար: Վե-
րափոխման Շարականէն եւս երկու տեղիք մէջ
բերուած են հոս՝ բառացի կերպով...: Լեզուին եւ
ոճին եւ մանրամասն տեղեկութեանց համար շատ
ուշադրաւ: (Սարգս. Յուլ. էջ 750-1):

ՄԵՐ ՆԱԽՆԵԱՑ ՀԱՒԱՏՔԸ

ՏԻՐԱՄՈՐ ԱՆԱՐԱՏ ՅԱՌԻՔԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Աստուածաբանական ամփոփ ներկայա-
ցում մը թող կազմեն այս տողերը, հիմ-
նուած՝ քրիստոնէական վարդապետու-
թեան եւ մասնաւորապէս մեր Հայ Եկե-
ղեցւոյ Ծիսարանին եւ Հայրերու աւան-
դութեան վրայ, ամբողջացնելու համար
անարատ Կուսամօր չքնաղ պատկերը՝
Մայիսեան այս Բացառիկի էջերուն մէջ:

ՍԿՁԲՆԱԿԱՆ ՄԵՂԻՔԸ

Քրիստոնէական յայտնութիւնը կ'ու-
սուցանէ որ Աստուած երբ ստեղծեց առա-
ջին մարդն ու կինը՝ զանոնք չթողուց
իրենց բնական կարգին մէջ, այլ օժտեց
զանոնք գերբնական եւ արտաքոյ բնու-
թեան ձրի պարզեւներով: Գերբնական
(surnaturel) պարզեւներն էին սրբարար
շնորհքը, հեղեալ առաքինութիւնները եւ
Ս. Հոգւոյն պարզեւները. ասոնցմով
մարդը իր բնական վիճակէն բարձրացած՝
հաղորդակից եղաւ աստուածային կեան-
քին, դարձաւ որդեգիր Աստուծոյ: Արտա-
քոյ բնութեան (préternaturel) պարզեւնե-
րով ալ Արարիչը կամեցաւ զարգարել ա-
ռաջին մարդը, ընձեռելով անոր՝ զիտու-
թեան եւ անմահութեան, ինչպէս նաեւ
ցանկութենէ եւ ցաւերէ զերծ ըլլալու ա-
ռանձնաշնորհութիւնները:

Այս երջանիկ վիճակը կը կոչուի սկզբ-
բնական արդարութիւն:

Այս բոլորը տրուած էին Ադամին՝ իր-
եւս գլուխ մարդկային սեռին ու պիտի
փոխանցուէին բնականօրէն սերունդէ սե-
րունդ, այսինքն՝ Ադամի բոլոր զաւակնե-
րունդ, այսինքն՝ Ադամի բոլոր զաւակնե-
րունդ ալ պիտի տրուէին այդ շնորհքները:
Բայց դժբախտաբար առաջին մարդը չը-
զիտցաւ ու չկրցաւ յարգել այս բոլորը եւ

իր ազատութիւնը չարին գործածեց, ու
չհնազանդելով Աստուծոյ մէկ պատուի-
րանին, մեղանչեց: Ատով դարձաւ թշնամի
Աստուծոյ, զրկուեցաւ գերբնական ու
արտաքոյ բնութեան պարզեւներէն, վը-
որնտուեցաւ նաեւ երկրաւոր դրախտէն:

Այս է սկզբնական մեղքը Ադամի մէջ:

Յաջորդաբար մարդկային բոլոր ազգն
ալ, որ սերունդ է Ադամի, կը ծնի զրկը-
ւած այն սկզբնական արդարութենէն եւ
անոր առանձնաշնորհութիւններէն: Այս
դժբախտ զրկումը Ադամի զաւակներուն
մէջ կը ստեղծէ իսկապէս մեղապարտ վի-
ճակ մը, քանի որ մարդս կը դնէ Աստուծոյ
կամքին ընդդիմադարձ կացութեան մը
մէջ. վասնզի Աստուած, Ադամի մեղքէն
վերջ չէ փոխած իր ծրագիրը, որուն հա-
մաձայն՝ ամէն Ադամորդի պիտի ծնէր
սկզբնական արդարութեան պարզեւնե-
րով: Ուստի նորածին մանուկը, Ադամէն
Ժառանգած յանցապարտ զրկանքով՝ ան-
հաճոյ կը դառնայ Աստուծոյ, ու մեղա-
պարտ՝ ո'չ իր անձնական կամ ներգործա-
կան մէկ մեղքով, այլ՝ նոյն իր այդ վի-
ճակով, զերի սատանայի եւ զրկուած ար-
քայութիւն մտնելու իրաւունքէն:

Այս է սկզբնական մեղքը Ադամի որդի-
ներուն մէջ(1):

(1) Սկզբնական մեղքի վարդապետութիւնը Ս. Եկե-
ղեցին սկիզբէն ի վեր դաւանած է: Տե՛ս այս մասին
P. Martin Jugie, A. A. « L'immaculée Concep-
tion dans l'Ecriture Sainte et dans la Tradi-
tion Orientale (Romae, 1952. pg. 489), pg. 25-38:
Մեր հայ Եկեղեցին ալ կ'ընդունի նոյնը. Մանգակունի,
Նարեկացի եւ Տաթևացի յատուկօրէն կը յեղյեղեն սկզբ-
նական մեղքի ճշգրիտ գաղափարը: